

TÜRK İSLAM DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE İBN-İ HALDUN'UN DEVLET NAZARİYESİ

Esra YILDIZ TURAN*

ÖZET

Çalışmamızda İbn-i Haldun'un devlet anlayışı genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılacaktır. Bu tanıtımı yaparken İbn-i Haldun'un temel eseri Mukaddime'den ve diğer birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanmaya çalıştık. Çalışmamızda İbn-i Haldun'un bütün düşünce sisteminin temelini oluşturan devlet ve asabiyet kavramlarını tahlil edeceğiz ve bu kavramların onun devlet nazariyesindeki önemini ortaya koymaya çalışacağız. İbn-i Haldun, bugünkü sosyolojik anlayışa uygun olarak toplum ve devleti birbirinden ayrı olarak ele alır. Devlet, insanı diğer insanların saldırılarından korumak için kurulmuş bir kurumdur. İbn-i Haldun, devletin veya siyasî iktidarın ortaya çıkışını bir bakıma, idare edenlerle idare edilenler farklılaşması gibi bir olay ile açıklamaktadır. Ona göre devletler, göçebe kavimlerin zamanla genişleyip zenginleşerek yerleşik hayata yönelmeleri ve kendi başlarına siyaseten teşkilatlanmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. İkel toplumsal yaşam biçiminden, devlet kurmaya ve uygarlığa doğru ilerlemeye iten güç de asabiyedir. Asabiye bağları ile iç ve dış saldırılara karşı gelen olan yasağcı, toplumun bütününe egemen olur. İşte bunun adı da devlettir. Başka bir deyişle, asabiyenin sonuç ve amacı devlet kurmaktır. Ayrıca o, devlet anlayışında organizmacı bir tutum sergiler. Devletler de aynı insanlar gibi doğar, gelişir ve ölürlür. Kısaca, İbn-i Haldun'a göre, bir devlet kurulduktan sonra büyüme, olgunlaşma ve yıkılmanın doğal ve zorunlu yasasına tabi olur.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldun, Devlet, Asabiye, Toplum

ABSTRACT

STATE THEORY OF IBN KHALDUN IN ISLAMIC THOUGHT SYSTEM

In study we will try to introduce the Ibn-i Khaldun's conception of the state in general. While introducing, we try to benefit from Mukaddimah written by Ibn-i Khaldun and other primary and secondary sources. We will analyze the concept of state and nervousness which form the basis of Ibn-i Khaldun's thought system and will show the importance of these concepts in his theory of state. In accordance with today's sociological understanding, Ibn-i Khaldun considers state separately from human being. The State is an institution set up to protect people from other people's aggression. Ibn-i Khaldun imparts the occurrence of state or political power based upon differentiation of human managed or being managed. According to him, states came to an existence as a result of nomad tribes' being enriched, expanded and has political organizations. Pushing the state to establish a primitive form of social life and progress towards civilization power is nervousness. Nervousness with its connections becomes dominant in whole society as a result of internal and external attacks. This is the name of state. In other word result and aim of nervousness is to set up the state. Also, it has an attitude of organism to state conception. States just like human being gets born, develops and dies. In short, according to Ibn-i Khaldun, after a state get set up will be subject to grow, mature and collapse.

Key Words: Ibn Khaldun, State, Nervousness, Society

* Arş, Gör., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi, esrayildiz@atauni.edu.tr

GİRİŞ

İbn-i Haldun'un yaşadığı dönem hicri sekiz, miladi on dördüncü yüzyıla tekabül etmektedir. Onun yaşamış olduğu bu dönem Müslüman toplumların büyük çoğunluğunun çözülme ve yıkılmaya başladığı dönem iken, batı toplumların ise canlanma ve ilerlemeye başladığı bir dönemdir, diyebiliriz (Husri, 2000: 59). İslam tarihindeki önemli düşünürlerden biri ve aynı zamanda özellikle Avrupalı bilginlerin ilgi odağı olan İbn-i Haldun (1332-1406), hikâyeci tarihçilikten analizci tarih anlayışına geçişin öncüsü olarak görülmektedir. Tarihçi, sosyolog ve siyaset bilimcisi olarak bilinen İbn-i Haldun, aynı zamanda başta siyaset felsefesi olmak üzere, özgün felsefî görüşleri de olan önemli bir düşünürdür.

14. yüzyıl düşünürü olan İbn-i Haldun, batı dünyası tarafından ancak 19. Yüzyılda keşfedilebilmiştir. Batı dünyası Haldun için "Arapların Montesquieu'su" benzetmesini kullanmışlardır. Bunun nedeni ise Haldun'un batı dünyası için yabancı bir kişilik olmasıdır. Böyle olunca da onlar, Montesquieu'dan hareketle İbn Haldun'u tanıtmaya çalışarak adeta bilinmeyenini bilinenle açıklama çabası içerisine girmişlerdir. Fakat batı dünyası tarafından 19. Yüzyılda tanınması Haldun'un İslam düşünce sistemi içerisinde uzun zamandır tanındığı anlamına da gelmemektedir. Çünkü, Haldun kendi yaşamış olduğu coğrafyada da uzun bir dönem tek başına kalmış bir düşünce adamıdır. Bu sebeple de onun için "kendi semasında tek yıldız" benzetmesi yapılmaktadır.

Toplumsal yaşamı hakkında bilgi sahibi olmadan aktarılan tarihi bilgilerin doğru bir şekilde anlaşılmasının imkânsız olduğunu ileri süren İbn-i Haldun, bu ilkeleri ünlü eseri Mukaddime de ele almaktadır. Söz konusu ilmi konulardaki görüşlerinin yer aldığı ünlü "Mukaddime" adlı eseri onun kaleme almış olduğu en önemli eserlerinden biridir. Ümran ilmi, toplumsal hayatı ve aynı zamanda toplumsal hayatta var olan yaşam biçimleri, yönetim, ekonomi, ticaret ve ilim gibi konuları incelemektedir. Fakat o, sadece tarihsel gerçekliği değil, gerçekliğe giden yolda tarihi de inceleme alanına dahil etmiştir.

Mukaddimedede hem mülk hem de devlet kelimesi genellikle beraber anılmaktadır. İbn-i Haldun mülk sözcüğü ile devlet örgütlenmesini ifade etmektedir. O, hükümdarı ise melik sözcüğü ile seslendirir. Mülk sözcüğü, hem hanedanlıklar hem de beylikler için kullanıldığı halde, devlet sözcüğü, başka bir otoriteye bağlı olmayan hanedanlıklar için kullanılmıştır. Mukaddimedede, devlet sözcüğü günümüzde ki kullanım anlamına yakın bir şekilde kullanılmıştır. İbn-i Haldun'a göre, devlet bir topluluğu temsil eden tek siyasi erk olup, yöneten ve yönetilen diye ikiye ayrılan kent toplumlarında varlığını gösterir. Hiçbir kaideye bağlı kalmaksızın herkes üzerinde güç kullanabilme kapasitesine sahiptir (Uygun, 2008: 91). İbn-i Haldun'a göre, asabiyetin en temel amacı ise mülktür. Yani devlet otoritesinin ele geçirilmesidir (Say, 2011: 329).

1. İBN HALDUN'UN DEVLET ANLAYIŞI

Devletin ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı konusu sosyal bilimler içerisinde en tartışmalı olan konulardan biridir. Öyle ki, ilkel toplumdaki devletli toplum düzenine ilerleyişin zamanı ve kesin sebepleri net olarak aydınlığa kavuşturulamamıştır. Fakat, devletin kökenini aydınlatmaya yönelik, tam olmamakla beraber, çok sayıda tutarlı teoriler bulunmaktadır. Bu konuda en önemli katkı siyasal antropolojiye aittir. İlkçağdan bu yana devletin kökenini açıklamaya yönelik çok sayıda görüşler ileri sürülmüştür. Fakat, bunların çoğu tahminden öteye geçememiştir. Öyle ki, devletin kökenini toplumsal sözleşmeye dayandıran görüşlerde, bir doğa durumundan, toplumsal sözleşme durumuna geçişten bahsedilir. Fakat bu iki durum da bir varsayım olarak görülür. Çünkü insanoğlunun toplum öncesi

doğa durumundan bir sözleşmeyle çıktığı iddiası, kanıtı olmayan bir varsayım olmaktan daha öteye gidememiştir (Uygun, 2008: 89-90).

İbn-i Haldun'a göre, gelmiş geçmiş bütün siyasi rejimler kaynağını kanunlara ve kanun koyucu bir erke duyulan ihtiyaçtan alırlar. İnsan, yalnız bırakıldığı zaman başkalarının canına ve malına kastetmeğe meyil gösterebilirler. İşte bundan dolayı, insanın var olan bu zarar verme eğilimini engellemek için egemen bir gücün varlığı gerekmektedir. İbn-i Haldun'a göre toplumsal yaşam bir zorunluluktur. Fakat meydana getirilen bu toplumsal yaşamın devam edebilmesi için de bir düzen koyucu ve yasaklayıcı bir gücün çıkması gerekir. Öyle ki bu egemen gücün kendisinde en nihayetinde bir insandır ve kendisinde haksızlık etme eğilimini barındırmaktadır. Böyle olunca da ilerleme yerine tekrar başa dönüş söz konusu olacaktır. Bunun sonucunda toplum egemen güce isyan eder hale gelir. İbn Haldun'a göre, bir toplumda baş gösteren bu karışıklığın önüne ancak bir takım siyasi kanunlar ile geçilebilir. Bu kanunlar ise halk tarafında hükümleri kabul edilmiş kanunlardır. Bu kanunlar üzerine kurulmamış olan bir devletin istikrar sağlaması mümkün değildir (Arslan, 2002: 173-174). O halde, siyaset ve devlet, insanların ve toplumların korunmalarını sağlayan, zorunlu bir kurumdur (Say, 2011: 332; Yetkin, 2008: 276). Devlet düzenine geçiş sürecini Haldun mukaddime adlı eserinde şu şekilde ifade eder:

“...İnsanları birbirlerine karşı koruyacak bir düzenleyici gereklidir. Çünkü insanların hayvanlık eğilimlerinde doğuştan düşmanlık ve zulüm (eğilimi) vardır. Yabancı hayvanların saldırılarına karşı kullanmak üzere kendilerinde var olan silahları, kendi türlerinden gelecek saldırıları önlemeye yetmez. Çünkü aynı silahlardan hepsinde vardır. Öyleyse bir başka şey gereklidir ki, onun yardımıyla birbirlerine karşı korunabilsinler. Bu 'bir başka şey', kendilerinin dışındaki herhangi bir hayvan olamaz. Çünkü tüm hayvanların kavrama ve esin alma güçleri eksiktir. Bu durumda o düzenleyici, insanların kendilerinden biri olmalıdır: Hepsine baskın gelen, hepsi üzerinde egemenliği ve (saldırılarına karşı) eziciliği olan bir düzenleyici. Öyle ki, artık kimse başkasına saldırmayı, başkasının hakkına geçmeyi başaramasın. İşte 'egemen' olmanın anlamı budur” (Haldun'dan aktaran Uygun, 2008: 92).

İbn-i Haldun'un, devletin meydana gelişi aşamasında ortaya koyduğu en önemli kavram “asabiye” kavramıdır. İbn Haldun toplumsal birliğin oluşması ve devam ettirilmesini, Arapça “bağlı olmak” manasında olan ve “asabe” kökünden gelen asabiye kavramıyla temellendirir. Asabe kavramı “yakınlık bağı”, “topluluk duygusu”, “dayanışma duygusu”, “ortak ruh”, “toplumsal uyuşma”, “toplumsal dayanışma”, “milliyetçilik fikri”, “askerî ruh” gibi anlamları da ifade etmektedir. Fakat bu kavram, İbn-i Haldun tarafından toplumların ıskellikten uygarlığa doğru ilerleyişinin temel güdüleyici toplumsal bağı olarak yorumlanmıştır. Ayrıca toplumsal ve hukuksal düzenin kurulup sürdürülmesini sağlayan güç asabiye olduğu gibi yine ilkel toplumsal yaşam biçiminden devlet kurmaya ve uygarlığa doğru ilerlemeye yönelten güç de asabiyedir. Öyle ki asabiyenin sonuç ve amacı devlet kurmaktır (Haldun, 1989: 353). Asabiyet kavramı, etimolojik olarak biyolojik bir kavram niteliğindedir. Asabiyet kavramının sosyal bilimler alanında da kullanılıyor olması, insan vücudunda bulunan sinirlerin yerine getirdiği görevle benzerlik teşkil etmektedir (Arslan, 1997: 120).

İbn-i Haldun mukaddime adlı ünlü eserinde asabiyeti, himaye, müdafaa, fetih, zafer, müş-terek eylem, ortak hareket etme olarak kullanır. Asabiyet düşman saldırılarını bertaraf etmek, ortak şuurla harekete geçmek, için oluşmuştur. Asabiyet, nihayetinde bir hareket tarzıdır. Asabiyette, birlik duygusu bulunmaktadır. Fakat bu duygu sadece soyut boyutta kalmayıp kendisini hareket ile de ortaya koymaktadır. Asabiyet kolektif bir harekettir. İbn-i Haldun'a göre, asabiyet sayesinde ülkeler fethedilip, zaferler kazanılır. Bunun sonucunda da yeni mülkler kurulur (Hassan, 2010: 194-195). O, toplumun temelini yerleştirdiği asabiyeti basit olarak üçe ayırır. Öyle ki, göçebe toplumlarda dayanışmayı kan bağı sağlarken, asabiyet kendini kentlerde toplumsal bağlılık olarak gösterir. Buna karşılık, üçüncü olarak da insanlar arasında duygulara bağlı, geçici bir dayanışma olduğunu ifade eder. Dayanışmanın en gelişmiş biçimi, toplumları devlete dayalı bir düzene götürür (Cevizci, 1999: 435). Asabiyetin ortaya koymuş olduğu dinamizm ve beraberlik ruhu devletin kurulmasından sonra da, toplumda siyasi yönetimin meşruiyetini korumak ve daha da kuvvetlendirmek için gereklidir. Asabiyet devamlı bir şekilde canlı tutulmazsa zayıflamaya mahkum olur. Bu nedenle de asabiyet bağları zayıflayan bir topluluğun, asabiyet bağları daha güçlü olan topluluklar tarafından yıkıma uğratılması daha kolay olacaktır. İbn-i Haldun'a göre temel anlamda iki tür asabiyet vardır:

• Nesep Asabiyeti: Aynı soydan gelme, kandaş olma, ortak bir şecereye bağlı olmayı ifade eder. İstem dışı meydana gelen bu asabiyet türünde temel olan bir soy kütüğüne sahip olmaktır. Bu asabiyet türü, ilk topluluklarda ve bedevilerde yaygın ve etkili bir şekilde görülmektedir. İbn-i Haldun'a göre, akrabalarından bir taraf eğer haksızlığa ya da saldırıya uğrarsa, diğer taraf içerisinde bir eziklik hissi duyar ve bu duyguyla da yakınlarına yardımcı olur:

“Çünkü yakınlarının bir haksızlığa uğramaları ya da onlara bir düşmanlı gösterilmesi karşısında, insan, içinde bir ezikli, bir kopma duyar. Ve hemen, yakınlarıyla tehlikenin arasına girmek ister. Var olalı beri insanoğlunda bulunan doğal bir savunma eğilimiyle. Birbirlerine yardım edenler arasındaki soy bağı eğer birlik ve kaynaşmayı sağlayacak ölçüde çok yakın bir soy birliği niteliğindeyse, o insanların birbirlerine olan bağlılıkları açık-seçik görülür. O zaman yani salt böyle bir bağın açık-seçik bulunması, yakınlar arasında dayanışmayı sağlamaya yeter, yakınları birbirlerini yürekten savunmaya iter” (Haldun'dan aktaran Uygun, 2008: 41).

İbn-i Haldun'a göre, var olan soyun içerisinde daha sonradan giren insanlar arasında da aynı asabiyet gerçekleşir. Fakat sonradan dahil olanlarla öncekiler arasında bir akrabalık bağı bulunmaz. İki taraf arasındaki bağ zamanla öyle güç kazanır ki, dışarıdan bakıldığında akrabalık bağı (kan bağı) olmadığını anlamak mümkün olmaz.

• Sebep Asabiyeti: İçtimai hayatta kendini gösteren her türlü ortak dini, siyasi ve siyasi olmayan ideolojilerden meydana gelen beraberlik duygusu sonucunda, idare ve iradeye bağlı olarak oluşmaktadır. Bu asabiyet türü ise hadari-medeni topluluklarda yaygın olarak görülmektedir. Sebep asabiyeti de en genel ifadeyle iki şekildedir. Din bağı ve ideolojik bağ. İbn-i Haldun mukaddime de din birliğinin, insanlar arasında güçlü bir bağ oluşturduğunu söyler. İbn-i Haldun bir devletin kuruluş ve devamlılığını sağlayan sebebin ne olduğuna yönelik araştırmasında önceliği manevi yükseliş ya da düşüşe yükler. Bunu da asabiye ve din terimleriyle izah etmeye çalışır. O, dinsel dayanışma şeklini mukaddime de şu şekilde ifade etmeye çalışır:

“...Dinsel boya(dinsel bir inancı benimseme) kabile halkındaki yarışmaları, kıskançlıkları giderir, yönelişleri halk doğrultusunda birleştirir. Dinsel boyaya girmiş olanların, yapacakları işlerde, girişimlerinde bilinçli olmalarını sağlar bu boya. Böyle bir niteliği almış olan kabile halkını, artık hiçbir şey durduramaz. Çünkü o halktaki bireylerin yönelişleri birdir. Onlar amaçları için ölebilirler. Bu nedenle, ele geçirmek istedikleri bir devletin halkı, dinle boyanmış olanlardan kat kat çok olsa bile, onlara karşı koyamaz” (Uygun, 2008: 45).

Haldun’a göre, ideolojik bağ ise devletin başındaki egemen güce duyulan bağlılıktan kaynaklanır. Ona göre, devlet iyice köklendikten sonra kan bağına gerek olmadığını ifade eder. Yani güçlü bir asabiyetin olması için aynı soydan gelmiş olmak şartı aranmaz Düşünür mukaddime de bu durumu şöyle açıklar:

“İnsanlar onların ((hanedanların) yanında, onlara karşı olanlarla savaşır. O aileden olanlar egemen kalsın diye savaşır. Bu yolla dinsel inançlarını korumuş olacaklarını düşünerek savaşır. Onun için de, böylesine bir güç kazanmış aileden gelenler, egemenliklerini sürdürebilmek için büyük bir yakınlık bağına gerek duymazlar. Neden ki, onlara boyun eğmek Tanrı'nın yazıp gerekli kıldığı bir ödev olmuştur insanlar için. Değişmez ve tersi düşünülmez bir ödev.” (Uygun, 2008: 46).

Nesep ve sebep asabiyeti ile ulaşılmaması arzulananan amaç iktidardır. Yeryüzünde var olan topluluklar arasında ki ilişkiler, herhangi bir nedenle çıkmaza girdiğinde ya da bağlar zayıfladığında başka bir toplum, o topluma kıyasla daha kuvvetli bir konuma sahip olur. Topluluklar arasında ki bu üstünlük kısa zaman sonra hakimiyete dönüşür. Bu durum topluluk içerisinde yaşayan çeşitli aileler içinde söz konusudur. Aynı şekilde aileler içinde ki denge herhangi birinin lehine bozulduğu zaman, bu aile diğerlerini kendi tarafına çekmeyi başarabilirse nihayetinde gücü elinde bulundurarak iktidarın sahibi olabilir (Arslan, 1997: 113). Haldun’a göre insanlar iktidarı iki kişiye vermek için istekli görünürler. Bunlardan ilki, kendi nefsine hakim olabilen kişi iken ikincisi ise en güçlü asabiyete sahip olan kişidir. İktidarı ele geçirme olasılığı açısından en güçlü asabiyete sahip olan kişi daha avantajlıdır. Bu kişi, iktidarı bir kere ele geçirdikten sonra artık bir hukuk meydana getirme gücüne ve yetkisine sahip olacaktır. İbn-i Haldun bu görüşlerinde gücü hak olana denk gören bir düşünce sisteminden hareket eder. O asabiyetin bu “kahredici” kuvvetini en başat dinamik olarak kabul etmektedir (Fındıkoğlu, 1946: 801).

İbn-i Haldun’a göre, temel anlamda iki türlü toplum biçimi vardır. Bunlardan ilki bedevi ümrandır. Bedevi toplumlarda ortak bilinç, asabiyet yoğun olarak yaşanır. Şehir hayatı yerine köy ya da yaylalarda yarı yerleşik bir hayat idame ettirilir. Ayrıca, yönetim şekli olarak ahlakı temele koyan kabilevi riyaset şeklini benimsemişlerdir. Bu toplumlar kent hayatına ulaşmak için devamlı mücadele ederler. İbn-i Haldun’un mukaddimede ifade ettiği ikinci toplum ise, medeni ümrandır. Bu tarz toplumlarda, ortak bilinç ve asabiyet kaybolmuş olup, bireysel ilişkiler ve çıkar ön plana geçmiştir. Yerleşik hayat şehirlerde devam ettirilir ve ekonomisi ise ticarete dayanır. Ayrıca bu toplumlarda kabilevi riyaset, devlet şekline dönüşmüştür. Yerleşik toplumlarla göçebe toplumların yönetim yapıları farklıdır. Şöyle ki, yerleşik toplumlarda asabiyet bağı giderek zayıflamış, onun yerini manevi bağ ve egemen güce bağlılık almıştır. Dolayısıyla bu göçebe toplumlarda ki siyasi yapı dini kurallar ve hükümdarın koymuş olduğu kurallar çerçevesinde işlemektedir. Me-

deni toplumu bedevî toplumdan ayrı kılan en önemli öge devlet unsurudur. İbn-i Haldun'a göre, devletle toplum arasında, madde ve form arasında var olan ilişki gibi bir bağ vardır. Devlet toplumun sureti, toplum ise devletin maddesi gibidir. Nasıl ki madde formdan, form da maddeden ayrı olarak var olamazsa aynı şekilde devlet veya topumdun birinin var olmadığı yerde diğeri de var olmaz (Toku, 2000: 116-118; Öktem, 1988: 290).

İbn-i Haldun, devleti yapısı gereği canlı bir organizmaya benzetir. Nasıl ki, insanlar doğar, büyür, gelişir ve ölürseler, devletler de tıpkı insanlar gibi sırasıyla bu süreçlerden geçerler. Yani, her devlet kurulduğu andan yıkıldığı ana kadar belirli aşamalardan geçer. Sonuçta yıkılan her devletin yerine yeni bir devlet kurulur. Öyle ki kurulan bu devlette yine aynı süreci yaşayarak bir gün yıkılır. İbn Haldun'a göre her kurulan devlet bu aşamaları 120 yıl içerisinde yaşar. Yani her devletin ömrü ortalama 120 yıldır. İbn Haldun'un ifadesiyle, devletler peş peşe gelen üç hükümdar soyundan sonra yıkılırlar. O, bu devlet görüşünü tavırlar teorisiyle ifade eder. Devletin çöküşünü tarih için bir son olarak değerlendirmez. Haldun'a göre, bir devletin yıkılmasından sonra başka bir devletin tarihi yazılacak ve bu döngü tarih boyunca bu şekilde devam edecektir.

İbn-i Haldun'a göre, devleti kuruluşdan çöküşe doğru iten temel olarak beş aşama vardır. Bu aşamalar sırasıyla: kuruluş dönemi (zafer), egemenliğin kişiselleşmesi dönemi (istibdat), refah ve büyüme dönemi, duraklama dönemi (barış) ve son olarak yıkılış (israf) dönemidir:

Yıkılma dönemi yaşayan devletin tamamıyla refah dönemi yaşayan asabiyetin eline geçmesiyle zafer dönemi başlar. Bu dönemde devlet ile halk arasındaki bağ halen daha bozulmamıştır. Yani, en baştaki güçlü asabiyet bağı devam etmektedir. Fakat zaman sonra devlet yavaş yavaş halktan uzaklaşmaya başlar. Devletin bu tutumu zamanla istibdata dönüşür. Böylelikle İbn-i Haldun'un zikrettiği istibdat dönemine geçilmiş olunur. Bu dönemden sonra ise devlet bir refah dönemi içerisine girer. Bu dönemde devlet artık bir düzen oluşturmaya, vergi toplamaya ve şehirleşmeye başlar. Refah döneminde ordu ön planda tutulur. Devlet, artık halka itibar etmez ve her konuda halkı yönlendirmeye başlar. Bu dönem sonunda devlet kendi bekasını korumak için ve dışarıdan gelebilecek tehditleri bertaraf edebilmek için diğerk ülkelerle barış antlaşmaları imzalar. Böylece bir barış devri başlamış olur. Dönemin temel anlayışı, yurttan sulh cihanda sulh anlayışıdır. İbn-i Haldun'a göre, devlet bu dönemleri geçirdikten sonra yavaş yavaş israf ve yıkım aşamasına girer. Bu dönem artık devletin son dönemidir. Siyasi erk, artık devletin çıkarları için değil de kendi çıkarları için çalışmaya başlar. Diğerk önemli işlerde de işinin ehli olmayan insanlar görev alır. Adalet bile suiistimal edilir hale gelir. Artık devlet için son görünmüştür ve devlet inkıraza uğramaya mahkum olur (Toku, 2000: 101-103). Ona göre, tüm kurulan devletler bu aşamalardan geçmeye ve yıkılmaya mecburdur. Kısaca devletler de, insan bedeninin yaşamış olduğu aşamalardan geçerek bir sona ulaşır. Kurulur, gelişir ve yok olurlar. Devletlerin daha fazla hüküm sürebilmeleri aralarındaki asabiyetin güçlü olmasına bağlıdır. Asabiyet bağları zayıflamış olan devletlerin kurumları, kendi çıkarları için devleti feda ederler.

Haldun'a göre, devletin var olmasının temel amacı halkının faydasını gözetmektir. Bu sebeple de iyi bir hükümdarın yapması gereken görevler vardır. Bu görevler, halkın güvenliğini sağlamak, çıkarlarını gözetmek, maddi anlamda geçimini temin etmek ve tüm halkına iyi ve adil davranmak şeklinde sıralanabilir. Halkına zulmeden ve ağır cezalar uygulayan bir hükümdar halkının düşmanlığını kazanacaktır. Bu da devletin düzeninin bozulmasına sebep olur. Bu durumun sonucu ise, hükümdarın kendi halkı tarafından öldürülmesine kadar gidebilir (Gürkan, 1967: 238). Hükümdarın halka olan tutumunun iyi ve

adil olmasının sebebi herhangi bir normdan değil hükümdarın kendi kuyusunu kazmaması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Devlet ve hükümdar için biçilmiş bu görev, devletin sonsuza kadar varlığını sürdürmesi anlamına gelmez. Bu sadece devletin ve hükümdarın çöküşe uğramasını ve erken bir yok oluşa maruz kalmamasını sağlayabilir (Fındıkoğlu, 1939: 151).

SONUÇ

Sonuç olarak, İbn-i Haldun'un, devlet ve toplumla ilgili görüşlerinden şöyle bir durum ortaya çıkar: “İnsanların hem ahlaklılığı, hem de ekonomik verimliliği, özgürlükleriyle bire bir orantılıdır. Ne kadar özgürlük, o kadar ahlaklılık ve verimlilik; ne kadar baskı ve formalizasyon, o kadar ahlaksızlık ve verimsizlik. Kısacası, İbn-i Haldun tarafından savunulan şey, günümüz ekonomi literatürünün diliyle, siyasi ve ekonomik liberalizmin birliğidir” (Toku, 2000: 119).

İbn-i Haldun'un toplum ve devlet görüşleri ele alındığında onun tarihsel determinizme göre bir yol çizdiği görülür. O, tüm toplumların kaçınılmaz olarak, bedevilikten medeni bir yaşama doğru geçiş yaptıklarını dile getirmekle determinist bir görüş ortaya koymuştur. İbn Haldun'un, göçebe toplum ve yerleşik toplum ayrımı yaparken, o dönemde hüküm süren Arap, Berberi, Moğol, Kürt ve Türk topluluklarının yaşam biçimlerini gözlemlediği için o dönem açısından görüşleri önemli bir yere sahiptir. Fakat, onun, gelmiş geçmiş ve gelecekte ortaya çıkacak olan tüm toplumların bahsini ettiği aşamalardan geçmiş olması gerektiğini söyleyerek genellemeye varmış olması bir varsayımdan ibarettir diyebiliriz.

Hem İslam hem de Batı bilim tarihi çerçevesinde insani ve toplumsal olayları yöntem bakımından belirli noktalarıyla göz önüne alan ilk düşünür İbn-i Haldun'dur, diyebiliriz (Kamer, 1998: 14). Onu İslam düşünce tarihi içerisinde özgün kılan ise toplumda var olan problemleri realist bir şekilde, deney ve gözleme dayalı olarak ele almasıdır (Öktem-Türkbağ, 2001: 341). Yani İbn-i Haldun skolastik düşünceden uzak, modern bir bilim yöntemi ortaya koymaya çalışmıştır. Bu durum ise, onun görüşlerini, deney ve gözlemlerle temellendirerek spekülasyonlardan uzak ampirik bir yöntem inşa etmesine olanak sağlamıştır.

İbn-i Haldun'un devlet nazariyesi, tarih anlayışı ve ümran teorisi ile aynı niteliktedir. Yani toplumsal yaşamın temel ögesi konumunda olan insanlar, içerisinde buldukları maddi ve manevi şartların sonucunda kendi aralarında yönetenler ve yönetilenler şeklinde iki guruba ayrılmaktadırlar. Diğer insanlarla beraber yaşamın getirdiği bazı karakter ve ahlak özellikleriyle, bir bağlılık duygusuyla yakın akrabalarını uzak akrabalarından, uzak akrabaları da akraba olmayanlardan ayrı tutar (Meriç, 1974: 85). Bunun neticesinde ortaya çıkan gurup ve güç odaklarından en kuvvetli olanı, toplumsal gerçeklik içinde başkanlığı, yani yönetimi elde eder. Kısaca asabiyet tarihi gelişimin dinamik bir gücüdür.

Kısaca, İbn-i Haldun'a göre insan Allah'ın kendisine vermiş olduğu bilgi ve kabiliyetlerle bir çok işin altından kalkabileceğini dile getirir. Fakat bir insanın yaşamı için gerekli olan birçok şeyi de kendi başına yapamayacağı kanısındadır. Bu sebeple insanlar arasında yardımlaşma zorunlu bir hal almakta ve bunun sonucunda da toplumsal hayat zorunlu hale gelmektedir. Zorunlu olan toplumsal hayat, yaşanan coğrafyanın, insanların uğraş alanlarının, toplumsal ve ekonomik yapılarının aynı olmaması gibi sebeplerle farklı isimler alır. Tarım ve hayvancıkla uğraşan ve köylerde yaşayan toplumlara bedevi toplum denirken ticaret ve sanayi ile uğraşan ve büyük kentlerde yaşayan toplumlara da hazeri toplum denmektedir. Bu farklı toplum yapılarında insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi, anlaş-

mazlıkları çözülmesi ve insanların tehlikelere karşı korunması amacı, egemen bir gücün varlığını zorunlu hale getirmektedir. Bu güç bedevi toplumlarda başkan/reis ismini alırken, hazeri toplumlarda hükümdar, dini toplumunda ise önceleri halife, sonraları hükümdarlık ismini almaktadır.

KAYNAKLAR

- Arslan, A.** (2002). *İbn Haldun'un İlim ve Fikir Dünyası*. Ankara: Vadi Yayınları
- Arslan, A.**(1997). *İbn-i Haldun*. Ankara: Vadi Yayınları
- Cevizci, A.** (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları
- Ertürk, K.** (1998). *Tarih Felsefesinde İbn Haldun ve Vico*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara
- Fındıkoğlu, Z. F.** (1946). "Müslüman Bir Devlet Nazariyecisi: İbn-i Haldun". İçinde *Amme Hukuku Dersleri Cilt:II*. İçinde Charles Crozat. İstanbul: İÜHF Yayınları. S. 798-800
-(1939). "İbn-i Haldun'un Hukuka ait Fikirleri ve Tesiri". İçinde *İÜHFM*. Cilt: V. Ankara. S. 140-143
- Gürkan, Ü.** (1967). "Hukuk Sosyolojisi Açısından İbni Haldun" İçinde *AÜHFD*. XXIV(1-4). Ankara. S. 223-246
- Haldun, İ.** (1998). *Mukaddime C:I*. (Çev: Zakir Kadri Ugan). İstanbul: M.E.B. Yayınları
- Hassan, Ü.** (2010). *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Husri, S.** (2000). *İbn-i Haldun Üzerine Araştırmalar*. (Çev: Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yayınları
- Meriç, Cemil** (1974). *Ümran'dan Uygarlığa*. İstanbul: Ötüken Yayınevi
- Say, S.** (2011). *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslar arası İlişkiler Kuramı*. İstanbul: İlk Harf Yayınları
- Toku, N.** (2000). *İlm-i Ümran:İbn-i Haldun'da Toplum Bilimsel Düşünce*. İstanbul: Bilge Adam Yayıncılık
- Uygun, O.** (2008). *İbn Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı*. İstanbul. On İki Levha Yayıncılık
- Öktem, N. ve Türkbağ, A. U.** (2001). *Felsefe Sosyoloji Hukuk ve Devlet*. İstanbul: Der Yayınları
- Yetkin, Ç.** (2008). *Siyasal Düşünceler Tarihi-1*. İstanbul: Salyangoz Yayınları